

KAN HISTORISMEN ÖVERVINNAS?

Av biskop J. A. EKLUND, Uppsala

DEN rätt nybildade termen »historism» betecknar onekligen en mycket ogynnsam biprodukt av vad man under ett sekel kallat det historiska betraktelsesättet av förhållandena i tillvaron.

Man kan ju icke neka att särskilt i Tyskland och framför allt på det religiösa och kyrkliga och teologiska området, det hela slutade i en slags balansgång på en vetenskapligt eller kritiskt högspänd linbana, där man likasom svävade i luften utan fäste och tycktes kunna falla vart som helst. Om teologen Troeltsch var ett av de mest framträdande offren, så var han visst icke det enda. Även utanför teologernas krets, såsom inom filosofi, nationalekonomi och politik, var det på liknande sätt. Man visste till sist varken ut eller in. Man tordes inom teologien av kritiska hänsyn knappt stanna vid en enda positiv sats. Det var att bli »dogmatisk». Och dogmatik var det farligaste man visste.

Hela områden inom den kristna teologiens sfär betecknades såsom så historiskt dunkla och otillgängliga, att man icke kunde med visshet veta och påstå något alls. Så om Jesu liv. Så om mycket i hela det nya testamentet och kyrkans tidigare historia.

Däri hade man nått den klaraste motsats till ortodoxiens tidevarv. Och det uttalades antingen så att man kunde negerera alla dogmers giltighet eller förklara hela läroområdet för ligkiltigt. Det gjorde detsamma vad man trodde. Men förhållandet innebar också en lika direkt motsats mot den position som upplysningstiden hade hävdats. Ja, om man gick tillbaka till den »naturliga» religion och den naturliga moral och den naturliga rätt som hade hävdats före upplysningens egentliga segertid, t. ex. av Grotius och Pufendorf, så hade man sitt förnekande klart. Nej, någon naturlig religion fanns icke. Det fanns bara ett antal eller ett otal historiska religionsformer. Och då man under upplysningstiden hade hävdats förnuftets absoluta fasthet och klara bestämmanderätt, så visade ju historien att förnuftet aldrig sade detsamma utan ändrade sig från folk till folk, från sekel till sekel, ja ibland från Heidelberg till Jena och från professor Möller till professor Meyer.

Och så stod man upp över öronen i en idélös idémassa, en massa, magasinerad i tusental ynglingahjärnor som icke visste vad de skulle tro och i millionbibliotek av förträffliga akademiska avhandlingar. Och det kan väl icke nekas att den tidsenliga »ickepositionen» visade sina paralleller även i världskrigets politik och i världsfredens orimligheter. Att samma tidsmässiga absoluta hållningslöshet trängde in även i moralens och konstens och litteraturens värld, det minnas vi nog. Och där råder väl regimen än. Där ansågs den ju icke bara vara ofarlig och oskadlig. Nej, där kunde man kokettera med den och briljera med den. Det sades vara nytt och djärvt och genialt när våra stockholmsmamseller skrevo sina tvetydiga romaner.

Men till sist blev det hela sterilt. Det blev sterilt ungefär som moderna äktenskap. Och det gjorde stora grupper av vår ungdom till en grupp ohängda varelser.

Och i politiken i stort? Ja, ingenting har väl under hundra-femtio år varit så avita »hur som helst» som »det historiska tidevarvets» sätt att självt »göra historia».

Det händer nog därför numera litet varstades att man brukar fråga efter något som »inte är relativt», inte är hur som helst, utan »riktigt». Ibland kallas detta saklighet. Det finns något, menar man då, som är vad det är och icke kan vara ett annat. Ibland talas det om att man i stället för psykologi kräver logik. Det är ju ett nästan oroväckande återvändande till det man förr kallade förnuft och förstånd och reda och klarhet. Och ibland riktar man också kravet, moraliskt sett, åt det hållet att en karl bör hava reda på sig själv. Och till och med kvinnan. Hon bör ha ordning på sig själv. Och barn och ungdom vill man sätta i skola, t. o. m. in i universitetsåldern. För att inte tala om att sådana djupt »ohistoriska» gestalter, ohistoriska sedan Napoleons dagar, som Hitler och Mussolini anse sig ha rätt att hålla reda på vad en italienare tar sig för och till och med vad en tysk professor föreläser. Saker som länge ansågos vara lika antikverade som det påvliga Rom och Fredrik den stores korporalsrottingar på tyska soldatskinkor. —

Det är »reaktioner» så det förstår! —

Jag skrev en dag på ett papper frågan: Huru skall historismen övervinnas? Och jag skrev den på fullt allvar. Och fann den svår. Ty det går tydligen inte an att bara lämna historien och dess »resultat» åsido, helt enkelt. Det finns nämligen i vår värld, både

psykiskt och vetenskapligt och individuellt och samhälleligt sett, intet »stoff» som icke är »historiskt». Vad skulle det vara? Kastar man nu bort allt vad man fått på historisk väg, ja så blir man fattig som kyrkrättan eller åtminstone som en tysk socialdemokrat som hade Büchner till bibel eller som en rättrogen verdandistygling i Hinke Bergegrens blommande år.

Vart skall man då ta vägen? Hur komma upp *ur* historien och upp *över* historien? Borde man inte ändå försöka att omigen på den gamla rationalismens väg nå ett överhistoriskt oföränderligt förnuft? Eller kanske något sådant som det Rousseau kallade »natur»? Men det värsta är att där har »historismen» och »historien» själv så gott som gjort rent hus? Vad är det som icke har hetat förnuftigt? Både Voltaires och encyklopedisternas och materialisternas satser voro förnuftiga. Och det Jean Jacques Rousseaus känslotänkande »natur» sade en Robespierre, och det de ryska förrevolutionärerna sade en Ellen Key, det var ju alltid förnuftigt. Också revolutionen i Frankrike och i Ryssland hava ju såsom historiska blivit europeiskt sanktionerade som förnuftiga. Ibsens revolterande av andarna stannade lyckligtvis i bokupplagorna och på teatern. Och Ellen Keys revolterande sanningar hunno ej ens dit lyckligtvis. Men i stort sett kan »vad som helst» hända i den historia som förestår. Förnuftet kommer efteråt att sanktionera det, såsom det sanktionerat både revolutionen och Napoleon.

Man torde nu kunna säga, att man icke heller *kan* komma ut *ur* historien eller upp *över* historien. Ja, jag menar att man bör icke ens *vilja* detta. Men även om man ville det, man kan det icke. Är det något vari ej »historismen», men själva historieforskningen haft en uppgift och en uppgift som var nödvändig och fruktbringande, så var det just att visa upp, att det råder ett sådant samband och sammanhang i det andliga livets historia att man ej kan komma ifrån detta samband. Man kan det ej ens genom att förneka det. Kanske minst genom ett sådant förnekande. Ofta går det då så att de som högljuddast förneka att de alls bry sig om vad som har varit, om tradition och sed och kyrka och politik och vetenskap, de hänga hårdast fast i något primitivt eller tidsmässigt moment och äro de största efterapare. Och så har det kunnat bli med hela tidevarv. Om sjuttonhundratalets upplysning menade att all historia, med vissa små undantag, var något som man alldeles icke borde bry sig om, en vävnad av idel fördomar, en

natt av mörker, som försvann när förnuftet nu kom till seger, ja så var detta illusion. Talet om medeltidens mörker och gångna tiders fördomar vittnade mest om förnuftets tidsmässiga okunnighet om vad som hade varit. Och även upplysningstidens positiva tolkning av vissa tider och folk, särskilt förkristna tider och folk, såsom »upplysta» var i det hela oriktig. Det utan vidare idealiserade Grekland var en dimbild som man målade med färger ifrån sin egen tid. Och när man idealiserade det förkristna Rom, det grymma, oridderliga, svekfulla, bloddrypande republikanska eller Cesariska Rom, det var en vrångbild, ehuru den verklighet som revolutionen själv skapade fram nog blev en mera realistisk avbild, mera »sann» än man från början avsåg. Med djup okunnighet idealiserade man Kina. Och naturligen allra virrigast var här såsom i allting den bortkomne Jean Jacques Rousseau med sina »vildar» till naturmänniskor. Dessa människor före kulturen och historien, som man njöt av i Paris' salonger, ja de ha ju spelat en betydande roll ännu in i vår tid. En annan fransk profet, Chateaubriand, diktade till Europas förtjusning sina indianska vildar efter några månaders amerikafärd. Och — revolutionerna både 1848 och 1871 och efter 1918, ja de hava i en egendomligt tidsenlig realism förverkligat dessa älskvärda »naturer».

Nu är det vår mening att segern över den historism som behöver övertinnas snarare just består i att giva den verkliga historien rätt. Den riktiga historiska kännedomen bör alls icke leda till en relativism och ett hållningslöst vad som helst. Den äkta historien förbjuder tvärtom ett sådant. Den kräver och möjliggör och främjar på alla punkter kritik, en radikalt genomgående kritik som gör absolut skillnad mellan vete och agnar, mellan det som duger och det som icke duger. Men denna radikala kritik bör framför allt vara *positiv*. Den måste framför allt rikta sig på att söka upp och taga fasta på det sanna, det riktiga, det rätta, det goda, det ädla, det andligt stora som trätt fram i den historiska tillvaron. Och det föreligger en rikedom av sådant. »All sanning förpliktar.» Den kräver att erkännas och tros. Allt gott och rätt förpliktar. Det kräver att gillas och »göras». Även det sköna förpliktar. Det kräver att erkännas, skådas, av de unga tillägnas i ädel hänförelse.

Och därvid gäller det just att bruka alla den allvarliga historiens resurser. Dit hör att strängt söka taga reda på huru det faktiskt har varit och huru det ännu är. Det gäller att kritiskt

jämföra tid och tid, släktled och släktled, folk och folk, kyrka och kyrka, filosofi och filosofi, män och män, Möller i Heidelberg och Meyer i Jena. —

Att man icke ens då det gäller kristendom och kristen moral kan komma upp ur historien och in i en övervärldslig och supra-natural och absolut ohistorisk och oföränderlig värld, det hava både vetenskap och teologi och kyrkosamfund av mindre sekterisk och mera universell läggning öppet erkänt. Det går icke att på den äldre ortodoxiens sätt hävda en överhistorisk »särskild uppenbarelse» som icke skulle hava något gemensamt med det andliga livets historiska lagar och gestaltningar.

Men vid allt detta gäller det nu också en enda oundgänglig sak, som ensam gör att man kan övervinna historismen och dess relativistiska konsekvenser. Det är, för att uttrycka det abrupt: *att hava en ståndpunkt själv.*

Människan är insatt i historien, icke för historiens eller vetenskapens eller de tyska professorernas eller de akademiska avhandlingarnas skull och icke för att skriva eller föreläsa historia, utan *för att själv leva i historien och fortsätta historiens liv.*

Men detta innebär att den kritik som övas alltid utgår från ett bestämt *nu*, en *historiskt fixerad position*. Och ifrån ett *jag*. Ty ett *jag*, ett bedömande subjekt, en individ, ett verkligt individuellt människoliv kan icke vara till utan som ett bestämt *jag* eller ett *du* eller ett *han* och ett *hon*. Men därvid är det också en historiens lärdom, som åtminstone en del av oss har efter förmåga predikat under femtio år: detta gäller icke individuella isolerade jag, som i denna sin isolering och absolutisering endast äro ett slags diktade »väsen» utan tillvaro. Utan det gäller också verkliga *samfund*, och samfund verkliga i detta *nu*. Ett *folk* lever och måste leva såsom *detta* folk, t. ex. Sveriges folk o. s. v., i detta historiska *nu*, om det överhuvud vill leva. En *kyrka* lever och måste leva såsom *denna kyrka*, t. ex. Sveriges kyrka, i detta historiska *nu*, om hon vill leva.

Vad innebär nu detta? Det betyder att här föreligger en nödvändighet att taga risken av ett *val*, av ett avgörande *personligt* och *samhälleligt val*. Och detta val måste vara av livsavgörande fasthet och viljedanad konsekvens och äga en för individ och *samfund absolut förbindande giltighet*. Det måste vara ett ideal, om man nu skall bruka detta så ofta ogillade ord. Det måste vara

ett ideal som bestämmer tanke, liv och handling. Men det betyder att det är ett *konkret* ideal, bestämt på alla punkter genom valet, just genom valet av det som är riktigt, sant, rätt, gott, ädelt, skönt. Men dessa i idealet ingående och livet bestämmande tankar, övertygelser, krafter, syften, de äga alla, om jag ser på det levande konkreta innehållet, sitt stoff, sitt »material», ja ofta också sina formella gestaltningar, var? Jo, inom historien. Jag kan bruka andra ord. Jag kan från kristen ståndpunkt säga: ur uppenbarelsen, ur bibeln, ur evangeliet o. s. v. Oftast kan den kunnige klart visa upp den punkt i historien, *där* sanningen, budet, trostanken, samhällselementet, den första upptäckten, den visionära ingivelsen trädde fram i historien.

I detta sista konstaterande ligger betydelsen av sådant som kyrkans och de kristnes hänvisning till händelsekedjan från Sinai till Golgata, till personer som Paulus, Johannesevangeliets författare, till Augustinus och Luther, till bibel och psalm och katekes. Och från dessa enkla antydningar om det verkliga förhållandet skall ingenting i världen avskräcka oss. Än mindre från hänvisningen till honom från vilken vi fått vårt kristna namn.

Den sedan 150 år gängse litterata och journalistiska jargongen skall härvidlag icke det minsta bekymra oss. Det är fegt att vika för sådant.

Än mindre skola vi dölja, att vi *icke* kunna ställa oss i någon slags bekännelsekyrka lik den som vädjar till Voltaire och Rousseau och profeter som Goethe, Byron och ryssarna. Än mindre till en heroskult inför revolutionsmännen från Mirabeau och Danton och Robespierre till Marx, till Lenin och Stalin. Men lika litet till kulten av Napoleon och sådant statsväsen som de nutida diktatorerna kräva och förkunna. Själva den »totala» statskulten är för oss hedendom. Och den mänskliga snillekulten likaså. *Valet* i denna klart avgörande mening är endast ett fortsatt och förnyat upprepande av det val, under vilket Kristus ställde sitt folk och som han genom sin Andes makt ställde fram för folken. Kristendomen i sin faktiska verklighet såsom personligt och samhälleligt liv har här aldrig varit likgiltigt »tolerant». Den har bedömt allt och dömt det okristliga. »Toleransen» har mest varit ett lata sjä-lars och andligt avtynande samfunds sömnmedel, där det icke varit det ondas täckmantel för att ostört få verka sitt verk.

Man drage sig ej heller för att erkänna det sekundära, de små ända in i det egna individuella livet sig sträckande förmedlande

faktorerna. Däri ligger vår rätt och plikt att andligen leva på arvet i vår kyrka. Och har det närmast nått oss från vår mor och vårt hem, från prästen i min kyrka och skolmästaren i min barnoms skola, eller från någon Maja i Korsmaden, det skall erkännas, om det är sant.

Men å andra sidan är det även inomkristliga och inomkyrkliga val som vi kanske icke kunna underkasta oss. Och då skola vi öppet vidgå detta. Om man icke kan bli schartauan eller i en viss form frireligiös eller gå igenom någon annan kyrkligt eller okyrkligt eller engelskt konstruerad silapparat, så skall man erkänna detta. Den som i dylikt icke kan och icke vill göra ett val, han har rätt att icke göra det. Om då det kristna ärenamnet förvägras — låt det gå! Sådant dör man icke av, ej ens andligen.

Och även om det kommer en stundom framträdande kristen purism som menar, att alla sådana »blandningar» och synteser i historien som Augustini förening av kristna och antikt-filosofiska elementer eller sådana som stundom skett i kristen teologi och kristen filosofi, så hävda vi icke blott såsom en rätt utan såsom en plikt att erkänna det riktiga, det sanna, det goda, varifrån det än har kommit eller kommer. Det gäller även här att de »synteser» som en gång historiskt hava ägt rum icke kunna eller böra utan vidare göras omintet i kyrkoliv och folkliv och vetenskapligt liv. Och även där äro vi ofta i stånd att säga varifrån i historiens och det andliga livets värld vi hava fått det. Och om ganska mycket sådant säga vi evangeliska och germanska kristna öppet och klart: vi vilja icke släppa det. Det eller det har jag fått från Sokrates, från Platon, från Sofokles, från Dante, från Shakespeare, från Kant, från Geijer, från Wikner, från Tegnér — jag erkänner det öppet. Och vem kan undgå att hava tagit intryck av naturforskningen från Newton till nu? Och i själva det faktiska och praktiska politiska liv som vi, svenska kvinnor och män, leva varenda dag, »i frihet och under ansvar», däri ana vi på alla punkter underbara arv både från Israel och Hellas och Rom, ja även från germanska och svenska fäder i oräknade led. Det är därvid icke alltid lätt att säga varifrån det ena eller andra har kommit. Men nog borde vi svenskar som leva ett fritt kallelseliv i vår kyrka och vårt folk sedan vårt barnsliga medvetande först vaknade — nog borde vi tacka Gud för att vårt liv och Sveriges liv blivit vad det är och tacka Gud för livet.